

УДК 80
ББК 81.2-4

**ФРАЗЕОЛОГИЗМҶО ДАР
ФАРҲАНГИ “БУРҲОНИ
ҚОТЕЪ”-И МУҲАММАДҲУСАЙН
БУРҲОН** *Раҳматова Шаҳноза Равшановна,
унвонҷӯи кафедраи забон ва адабиёти МДТ
“ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров”
(Тоҷикистон, Хуҷанд)*

**ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ
В СЛОВАРЕ “БУРХОНИ КОТЕ”
МУХАММАДХУСАЙНА
БУРХОНА** *Рахматова Шахноза Равшановна,
соискатель кафедры таджикского языка и
литературы ГОУ “ХГУ им. акад.
Б.Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)*

**PHRASEOLOGISMS IN
MUKHAMMAD KHUSAYN
BURKHON'S DICTIONARY
"BURHONI KOTE"** *Rahmatova Shakhnoza Ravshanova, claimant for
candidate degree of the Tajik language department
under the SEI "KhSU named after acad. B. Gafu-
rov" (Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: Rahmatova.sh@mail.ru*

Калидвожаҳо: “Бурҳони қотеъ”-и Муҳаммадҳусайни Бурҳон, фарҳангшинории форсӣ-тоҷикӣ, фарҳангҳои тафсирии форсӣ-тоҷикӣ, фразеологизм, усули таширҳ

Мақолаи мазкур оид ба масъалаи омӯзиши фразеологизмҳо дар фарҳанги “Бурҳони қотеъ”-и Муҳаммадҳусайни Бурҳон баҳшида шудааст. Таъкид шудааст, ки ин фарҳанг аз ҷумлаи фарҳангҳои мебошад, ки пас аз худ раванди нави фарҳангшинориро дар фарҳангшинории форсӣ-тоҷикӣ ба миён овардааст. Аз ҷумла, бо тартиби алифбоӣ овардани моддаи лугавӣ, зиёд кардани миқдори моддаҳо (20 ҳазор), ба фарҳанг ворид кардани архаизмҳо, калимаҳои иқтибосӣ, фразеологизмҳо, ҷумлаҳо ва амсоли ин аз муҳимтарин хусусиятҳои ин раванд маҳсуб мебард. Муаллиф воҳидҳои фразеологӣ фарҳангро тибқи тақсимбандии меёрҳои забони адабии ҳозираи тоҷик ба навҳо ҷудо намуда, миқдори онро 3562 адад муайян намудааст. Хуллас, дар ин мақола дар “Бурҳони қотеъ” ҳамчун моддаи лугавӣ овардани ибораҳо, таркибҳо ва ҷумлаҳои фразеологӣ таҳқиқ карда шудааст, ки ин яке аз вежаҳои хоси фарҳанги мазкур мебошад.

Ключевые слова: “Бурхони коте” Мухаммадхусайна Бурхона, таджикско-персидская лексикография, таджикско-персидские толковые словари, фразеологизмы, принципы комментирования

Дан анализ фразеологизмов из толкового словаря “Бурхони коте” (“Неоспоримое доказательство”, XVII в.) Мухаммадхусайна Бурхона. Подчеркивается, что рассматриваемый словарь заложил новое течение в персидско-таджикской лексикографии. Это, в частности, расположение словарных статей в алфавитном порядке, увеличение количества словарных статей (до 20 тысяч), внесение в словарь архаизмов, заимствованных слов, фразеологизмов, предложений и т.д., которые считаются отличительными особенностями данного словаря. Фразеологические единицы, собранные в словаре, в соответствии с классификацией, принятой в современном литературном таджикском языке, разделены на группы. Установлено, что в “Бурхони коте” встре-

чаются 3562 фразеологические единицы. Другой отличительной чертой рассматриваемого словаря является приведение фразеологических словосочетаний, составов и предложений в качестве словарных статей.

Key words: "Burhoni Kote" by Mukhammad Khusayn's, Tajik-Persian lexicography, Tajik-Persian interpretation dictionaries, phraseologisms, principles of commenting

The article is an analysis of phraseologisms from the interpretation dictionary "Burhoni Kote" ("Irrefutable Proof", the XVII c.) by Mukhammadkhusayn Burhon. It is underscored that the dictionary canvassed laid a new trend in Persian-Tajik lexicography. In particular, here refer: arrangement of dictionary articles in alphabetic order, increase of the latters (up to 20 thousand), introduction of archaisms, borrowed words, phraseologisms, sentences and etc. ; all the enumerated items being considered as distinctive features. Phraseological units collected in the dictionary according to classification accepted in Modern Tajik literary language are divided into groups. It is ascertained that 3562 PhUs occur in "Burhoni Kote". Another distinctive feature of the dictionary in question is an adducement of phraseological word-combinations, sequences and sentences as dictionary articles.

Фарҳанги “Бурҳони қотей” яке аз фарҳангҳои муътамади асри XVII буда, ба қалами Муҳаммадхусайн Бурҳон ибни Халафи Табрэзӣ тааллуқ дорад. Фарҳанги мазкур дар радифи фарҳангҳои тафсирии дорои хусусияти энциклопедӣ қарор дошта, диққати олимону донишмандони забоншиносии зиёдеро ҷалб намудааст. Фарҳанг на танҳо дар замони таълиф, балки то имрӯз низ нуфузу эътибори хешро нигоҳ доштааст.

Дар баробари он ки дар фарҳанги мазкур маводи фаровон доир ба топонимика, этнография, тиб ва ғайра мавҷуд аст, онро яке аз пурэтимодтарин фарҳангҳои фразеологӣ низ қаламдод намудан мумкин аст, зеро тақрибан аз 20 ҳазор моддаи луғавӣ, тибқи ҳисоби эҳсоии мо 3562 онро воҳидҳои фразеологӣ ташкил медиҳанд, ки ҳудуди 18% моддаҳои луғавии фарҳангро дар бар мегирад. Беҳуда нест, ки Ҳ.Мачидов ба ин чанбаи фарҳанги мазкур баҳои баланд дода, гуфта буд: “Яке аз фарҳангҳои муътамади гузашта, ки захираи фразеологӣ забонамонро ҳаматарафа инъикос кардааст, “Бурҳони қотей”-и Ибни Халаф ат-Табрэзӣ (1652) мебошад” (2,96).

Истилоҳи фразеология аз калимаҳои юнонии *phrasis* (ибора) ва *logos* (таълимот) иборат буда, илме мебошад, ки маҷмӯи ифодаву ибораҳои рехтаву устуворро ҳамчун воҳидҳои таркибии системаи забон меомӯзад. Воҳидҳои фразеологӣ, ки бо истилоҳи фразеологизмҳо дар илми забоншиносӣ маълуму машхуранд, яке аз унсурҳои муҳими забон ба шумор рафта, хусусиятҳои хоси худро доранд. Воҳидҳои фразеологӣ таркибҳои ибораҳои рехтаеро дар бар мегиранд, ки онҳо шаклану маънан устувор буда, тағйир намеёбанд ва иваз кардани ҷойи онҳо боиси костагии маъниашон мегардад. Мисол, ибораҳои рехтаи “муштро ба торикӣ задан” (аз назари қасон пинҳонӣ коре кардан, чизе хӯрдан, нӯшидан) (7,664) намакро хӯрда намакдон шикастан (ба нағзӣ бадӣ кардан) (7,691), рӯйхотири қасеро кардан (иззат ва хурмати қасеро дар назар доштан) (7,950) ва ғайраҳо, ки ҳам дар забони китобӣ ва ҳам гуфтугӯӣ мустаъмаланд, ҳеч гоҳ аз ҷиҳати маъно ва ё сохт тағйир намеёбанд. Барои он ки агар, билфарз, иборати рехтаи “муштро ба торикӣ задан”-ро дар шакли “торикиро ба мушт задан” ё “мушт задани торикӣ” биёварем, маънии дигар ва комилан наvero ба худ қасб мекунанд ё калимаҳои бемантике мешаванд, ки зехни

хонандаву шунаванда аз идроки он очиз мемонад. Ба таври дигар воҳидҳои фразеологӣ шакли устувор дошта, дар дарозии таърих дар байни оммаи халқ мавриди истемол қарор дошта, такмилу суфта гардидаанд. Яке аз ҷиҳатҳои муфиди воҳидҳои фразеологӣ дар забоншиносӣ нишон додани қадимии забон, бой будани таркиби луғавии он ва ғ. мебошад. Ба ғайр аз ин, дар яке аз соҳаҳои дигари илми забоншиносӣ – шевашиносӣ воҳидҳои фразеологӣ хоси манотиқи алоҳида дар муайян намудани урфу одати халқ, анъанаҳои пешинаи онҳо ва амсоли ин масоил низ нақши муҳим мебозанд, зеро решаи аввалини пайдо гардидани аксар воҳидҳои фразеологиро метавон аз забони гуфтугӯи пайдо кард. Ҳамин тавр, фразеологизмҳо аз як марҳала ба марҳалаи дигари таърихи забон рехтаву суфта гардида, дар батни осори шоирону нависандагон низ устувории хешро пайдо намуда, ба ин восита ҳамчун моддаи ташреҳ ба фарҳангҳои қадима низ роҳ ёфтаанд. Воҳидҳои фразеологӣ аз ҷиҳати сохт ба хелҳои гуногун тақсим мешаванд, ки дар ин маврид олимони назари гуногундоранд. Масалан, М.Фозилов дар сарсухани китоби арзишманди “Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик” воҳидҳои фразеологиро аз ҷиҳати сохт ва таркиб шартан ба ҳашт қисм ҷудо мекунад (ниг. 7, 12-14).

Ин назарияи М.Фозилов, ки дар соли 1963, баробари танзими “Фарҳанги ибораҳои рехта” ба миён омадааст, баъдан аз тарафи забоншиносоне, ки оид ба фразеология ва хелҳои он нуктаи назари хешро ибраз намудаанд, ба гунаҳои мухталифе тақмил ёфт. Аз ҷумла, Ҳ. Мачидов дар асараш “Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик” фразеология ва хелҳои онро мӯшикофона тадқиқ карда, доир ба сохт ва хусусиятҳои воҳидҳои фразеологӣ маълумоти қобили эътино овардааст. Азбаски бештари назарияти баённамудаи ин муҳаққиқ бо назардошти назарияти машҳуртарин забоншиносони шӯравӣ рус буду системаи таҳқиқи муташаккилонаи илмӣ дошт, мо ба ин асар бештар таъна намуда, воҳидҳои фразеологӣ “Бурҳони қотей”-ро аз рӯи тақсимбандии Ҳ. Мачидов ба доираи таҳқиқ кашидем.

Мувофиқи таснифоти Ҳ.Мачидов воҳидҳои фразеологӣ аз ҷиҳати сохт ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мегарданд:

- 1) Таркибҳои фразеологӣ;
- 2) Ибораҳои фразеологӣ;
- 3) Ҷумлаҳои фразеологӣ (2,37-46).

Таркибҳои фразеологӣ. Нахуст доир ба хелҳои таркибҳои фразеологӣ ва истифода шудани онҳо ҳамчун моддаи луғавӣ дар фарҳанги “Бурҳони қотей” маълумот медиҳем. Мувофиқи таснифоти муҳаққиқи номбурда таркибҳои фразеологӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мегарданд:

- 1) Таркибҳои фразеологӣ ҷуфт;
- 2) Таркибҳои тавтологӣ пешояндӣ;
- 3) Таркибҳои тавтологӣ ҳамроҳӣ;
- 4) Таркибҳои ҷудой (2,40).

Азбаски таркибҳои фразеологӣ ҷузъҳои онанд, ки дар забони адабиву китобӣ бисёр ба қор бурда мешаванд, дар фарҳангҳои классикӣ низ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Фарҳанги “Бурҳони қотей” ҳам аз ин зумра берун буда наметавонад, вале азбаски аксари чунин таркибҳо дар гузашта маъмул будаанду дар байни халқ маъруф, фарҳангшиносон нисбат ба дигар навъҳои фразеология таркибҳои камтар ташреҳ кардаанд. Дар фарҳанги мазкур низ чунин таркибҳои фразеологӣ бисёр кам мушоҳида шуда, мухтасаран ироа мегардад:

Таркибҳои фразеологӣ ҷуфт:

“Талху туруш – киноя аз меҳнат ва машаққати дунёст” (3,290).

Ё ин ки:

“Румиву зангӣ – киноя аз рӯзу шаб аст” (4, 80).

Таркибҳои тавтологии пешояндӣ: “Дам ба дам – ба маънии рафтан ва тавотур ва пай дар пай бошад; ва аспу маркаби дуздон ва роҳзанонро ҳам гуфтаанд” (4,282).

Таркибҳои тавтологии ҳамроҳӣ:

“Рез-марез – ба сигаи амру найҳи рехтан; ба маънии марди заъиф ва лоғар бошад; ва дар арабӣ зуғбуз гӯянд ва чизе монанди хиёр, ки онро хуранд” (5, 289).

Таркибҳои ҷудой:

“Рези бирез – яъне раҳмате кун ва чуръае бирез” (5, 289).

Ибораҳои фразеологӣ қисмати асосии воҳидҳои фразеологиро дар бар мегиранд ва дар забони тоҷикӣ бештарини воҳидҳои фразеологӣ ба ҳисоб меоянд. Ҳарчанд онҳо аз ҷиҳати сохт ба ибораҳои озоди синтаксисӣ монандӣ доранд, аммо вежагии рехта будани онҳо ва мундариҷаи яклухти пуробурангашон онҳоро аз ҳам тафовут мебахшад. Ба гуфти Б.Қамолиддинов «Дар воҳидҳои фразеологӣ маънӣ хеле нозук, пӯшида, вале басо рангин ва пурҷозоба ифода меёбад. Ифодаҳои фразеологӣ маҳфуми ашё, аломат, хусусият, амал ва ҳолатро дар либоси гуворои бадеият, бо ёрии санъатҳои бадеии лафзӣ маънӣ: маҷоз, ташбеҳ, истиора, ташҳис, муболиға ва ғайра образнок ифода мекунад ва бо ин хусусият аз воҳидҳои дигари ҳаммаънояш фарқ карда меистад» (1, 90). Маҳз ҳамин хусусияти умумии воҳидҳои фразеологӣ, ки боиси ба фарҳангҳо ворид шудани онҳо барои ташреҳ шудааст, сабаби асосии тавачҷуҳи муаллифи фарҳанги “Бурҳони қотей” низ гаштааст, зеро ки ӯ ба миқдори зиёд, махсусан ибораҳои фразеологиро ба риштаи таҳрир кашида, ба чанд маънӣ омадани онро шарҳу тавзеҳ кардааст. Дар зайд, ибораҳои фразеологӣ аз рӯи сохти худ, ки дар фарҳанги мавриди таҳқиқи мо зикр шудаанд, баррасӣ меёбанд. Аз ҷиҳати сохт ибораҳои фразеологӣ ба навъҳои гуногун тақсим карда мешаванд:

Ибораҳои изофии фразеологӣ. Ин хели ибораҳо серистеъмол буда, дар фарҳанг зиёданд. Бо боварӣ метавон гуфт, ки ҳафтад фисади ибораҳои дар фарҳанг мавриди ташреҳ қарор гирифтагӣ ин навъи ибораҳо ташкил медиҳанд. Масалан, ба ибораҳои, ки бо вожаи “пир” сохта шудаанд, тавачҷуҳ мекунем: “пири барнотан”, “пири чихилсола”, “пири думӯй”, “пири деҳқон”, “пири солхӯрд”, “пири Сарандеб”, “пири фалак” ва “пири ҳафт фалак” (3,257-258). Ҳини сабт кардани ибораҳои фразеологӣ изофӣ Муҳаммадхалафи Табрзӣ бештар принсипи паиҳамоии онҳоро ба назар гирифта, кӯшиш кардааст, то ибораҳои, ки бо калимаи воҳид сохта шудаанду дар забони адабии замони ӯ маъмуланд, ба шакли ҳарчи чомеътар зикр ёбанд. Аз ин рӯ, дар зайли калимоти ташреҳёфта ибораҳои маъмуле, ки бо он калима сохта шудаанд, сабт меёбанду шарҳ мегарданд. Чунончи, ин падида дар калимаҳои “шоҳ” – даҳ ибора: “шоҳи анҷум”, “шоҳи ховар”, “шоҳи хиргоҳи мино”, “шоҳи сайёрагон”, “шоҳи торами фалак”, “шоҳи гардун”, “шоҳи мусалласбуруҷ”, “шоҳи машрик”, “шоҳи Нимрӯз” ва “шоҳи якаспа” (4, 200-203), “об” – сиву се ибора: “оби оташранг”, “оби оташзой”, “оби оташадо”, “оби озарсо”, “оби арғувонӣ”, “оби бодранг”, “оби баста”, “оби хушк”, “оби зерӣ коҳ”, “оби сиёҳ”, “оби гарданда” ... (3, 34-41), “хотун” – нуҳ ибора: “хотуни гӯё”, “хотуни ҷаҳон”, “хотуни хум”, “хотуни шабистони фалак”, “хотуни араб”, “хотуни фалак”, “хотуни коинот”, “хотуни яғмо” (3,370) ва ғ. Мисол:

“Оби равшан – киноя аз равнақ ва равоч бошад” (3,37).

Ё ин ки:

“Жолаи наргис – киноя аз ашк бошад” (3, 294).

Ё:

“Зулфи замин – киноя аз шаб аст, ки ба арабӣ лайл хонанд; ва киноя аз хоке ҳам хаст, ки чавҳари одамӣ аз он аст; ва балийя арзиро низ гӯянд” (4, 102).

Ибораҳои пешояндиву пасояндии фразеологӣ. Чунин ибораҳо, ки бештар дар таркибашон феъл ё асоси феълий қорбаст мешаванд, дар фарҳанг басомади зиёд доранд. Асосан бар ин навъи ибораҳои фразеологӣ метавон он ибораҳои феълиеро, ки тавассути пешоянду пасоянд созон ёфтаанд, ворид намуд. Мисол:

“Дар гӯрагӣ мавиз шудан – киноя аз ба мурод нарасидан ва зоеъ шудан бошад” (4,17).

Ё ин ки:

“Мӯй аз каф баромадан – киноя аз муҳол будани амрест, яъне амри муҳол” (5, 113).

“Ба чашм қардан – киноя аз интиҳоб намудан; ва нишон қардан; ва тунду тез нигаристан; ва чашмзада қардан ва чашми захм расондан бошад” (3,155).

“Умедеро пай қардан – ба маънии ноумед қардан бошад” (5,236).

Бо тартиби муайяни ҷузъҳо омадани ибораҳои фразеологӣ. Ба ин навъ фразеологизмҳо асосан ибораҳои ворид мешаванд, ки онҳоро ибораи фразеологӣ феълий меноманд, зеро онҳо аз рӯи сохти худ ба ибораҳои феълии синтаксисӣ монанд мебошанд. Дар фарҳанги мазкур қисмати зиёде аз ин ибораҳо ба риштаи таҳрир кашида шуда, ки “дом гаштан”, ба маънии бозӣ қардан (4,8), “дов наёфтан”, ба маънии қор аз рӯи мурод нашудан (4, 10), “дур(р) рехтан”, ба маънии гирия қардан (4,15), “даст шустан”, ба маънии тарк қардан (4, 27) ва ғ. аз он ҷумлаанд. Инчунин, дар фарҳанги мазкур, дар баробари таҳқиқи баррасии фразеологизмҳо, метавон бо ифодаҳои низ бархӯрд, ки хоси шева ё гӯиши тоҷикии забони форсианд. Мисол: “Чап додан – киноя аз фиреб ва дағо додан бошад; ва тарк намудан ва вогузоштан ва тарҳ қарданро низ гуфтаанд” (3, 338). Ё аз зумраи ҳамин ибораҳо метавон ба ибораҳои “кулӯх бар лаб молидан” (4,392), “кайк дар шалвор афқандан” (4,422), “наъл афқандан” (5,141), “варақ гардонидан” (5, 174) ва ғ. ишора қард. Ба ғайр аз ин, дар фарҳанг ибораҳои маъмулии китобӣ, ки аз зумраи фразеологизмҳо ба ҳисоб меояд, бештар дида мешавад, мисол “Забон бастан – киноя аз хомӯш шудан бошад” (4,92). Ё ин ки: “Гавҳар суфтани – киноя аз иншоӣ сухан қардан; ва қиссаҳои бошад ва онро гуҳар суфтани ҳам мегӯянд” (5,45). Дар баробари он ки дар китоби мавриди таҳқиқи мо навъҳо ё шаклҳои маъмули фразеологизмҳо дида мешаваду мавриди шарҳи тавзеҳи луғатнигор қарор мегирад, як қатор ибораҳои ҳам ба назар расиданд, ки онҳо шаклҳои таҳрифшуда ё тағйирпазируфтаи ин сатҳи забон буда, аз шаклҳои мавҷудаи фразеологизмҳо шаклҳо ё худ ибораҳои дигар сохта шудаанд. Мисол аз ибораи маъруфи “намак бар захм пошидан”, ки манзур аз он болои дард дард афзудан аст, дар шакли ибораи “намак бар ҷигар доштан” таҳриф мешавад, ки “киноя аз меҳнат бар меҳнат ва азоб бар азоб кашидан бошад” (5,147).

Дар мавриди таҳриф шудани ибораҳо дар фарҳанг нуктаи дигаре ҳам бояд зикр шавад, ки марбут ба ибораҳои феълии фразеологӣ мебошад. Дар ҷанб мавриди маъдуд мо ба мушоҳида гирифтём, ки фарҳангнигор ба навишти пайвандаки “у” (ё шаклҳои дигари он “ва”, “-ву”, “-ю”) тавачҷуҳ мабзул намедорад. Аз ин рӯ, ибораҳои аз қабилӣ “об оташ будан” ва “об оташ шудан” пайдо шудааст, ки дар назари аввал нофаҳмо. Аммо чун ба шарҳи он тавачҷуҳ мекунем, аз таҳриф шудани он ба хубӣ пай мебарем: “Об оташ будан – киноя аз ҳилму ғазаб доштан ва ҳарорату бурудат дар мизоч” (5, 224). Ва “Об оташ шудан – киноя аз ошӯби баъд аз амният бошад” (5,224).

Ба назари мо, ибораҳои мазкур дар шакли “обу оташ будан” ва “обу оташ шудан” шакли дурусту аслии худро мегиранд.

Навъҳои дигари ибораҳои фразеологӣ. Ибораҳои фразеологие, ки дар асоси ибораҳои синтаксисӣ ё бо равишҳои гуногуни грамматикӣ сохта шудаанд, монанди ибораҳои синтаксисӣ сохтмон шуда бошанд ҳам, аз ҷиҳати рехтаву яклухт будан, ба гурӯҳи ибораҳои фразеологӣ алокаи ҳамроҳӣ дохил мешаванд, чунончи ба ин гурӯҳ ибораҳои асоси ададӣ доштаи “нуҳ ривок”, “нуҳ табақ”, “нуҳ муқарнас”, “хафт паргор”, “хафт торум”, “хафт аждаҳо”, “хафт ҳол”, “хафт авранг”, “хафт оина” ва амсоли инро метавон ворид кард. Дар назари аввал, ибораҳои мазкур ба ибораи синтаксисӣ наздиканд, то ба фразеологизм, аммо тавачҷух ба маънои онҳо акси ин ҳолатро собит мекунад:

“Нуҳ ривок – киноя аз нуҳ осмон аст” (5,159); “Нуҳ табақ – ба маънии нуҳ торум аст, ки киноя аз нуҳ осмон бошад” (5,159).

“Хафт оина – киноя аз хафт кавкаб бошад, ки сабъаи сайёра аст” (3, 193); “Хафт ҳол – ба маънии ҳамеша ва доим ва аладдавом ва ҳама ҳол бошад” (3,194).

Ҳамчунин, ибораҳои дигаре ҳам ҳастанд, ки ба тавассути алокаи ҳамроҳӣ бо ҳам алоқаманд гашта, ба гурӯҳи ибораҳои номии фразеологӣ дохил мешаванд. Аз ҷумла, ибораҳои “обгун пул”, ки киноя аз осмон аст (5, 225) ва “обгун торум”, ки низ ба ҳамин маъност (5,225). Як гурӯҳ ибораҳои дигареро ҳам дар қатори ибораҳои мазкур ворид кардан мумкин аст, ки бо алокаи номуайяни бо ҳам пайваст шудаанд, вале ибораҳои номии фразеологӣ мебошанд. Инҳо ибораҳои “муште оташӣ”, “муште хок”, “муште зиёд”, “муште шарор” ва “муште ғубор”- анд (5,98). Ҳар кадом аз ибораҳои мазкур ҳовии маънии маҷозии ҳосест, ки дар дигар фарҳангҳо даст ёфта ба шурӯҳи он ишқолоте дорад. Маҳз ҳамин хусусият, яъне пайдарҳам чидану шарҳ додани ибороту таркибот қимати аксар фарҳангҳои асримиёнагии тоҷикиро боло мебарад. Чунончи, ибораҳои, ки бо воситаи калимаи “муште” сохта шудаанд, сермаъно буда, баъзе аз онҳо ба ду ё зиёда маъно шарҳ шудаанд. Мисол: “муште оташӣ – ба маънии мушти оташӣ бошад, ки киноя аз золимон ва зулмқунандагон; ва оташпарастон; ва девон аст” (5,98). Ё ин ки: “Муште ғубор – киноя аз гурӯҳи мардумон бошад; ва кураи заминро ҳам гуфтаанд” (5,98).

Ҷумлаҳои фразеологӣ. Ба воҳидҳои фразеологӣ ҷумлаҳои фразеологӣ низ дохил мешаванд. Ҳангоми аз назар гузаронидани воҳидҳои фразеологӣ дар фарҳанги “Бурҳони қотеъ” мо бо ҷумлаҳои фразеологӣ низ дучор гардидем. Ҳамчун моддаи луғавӣ омадани ҷумлаҳои фразеологӣ дар ин фарҳанг барои мо аҷиб намуд, зеро тибқи меъёрҳои маъмули фарҳангшиносии классикии форсӣ-тоҷикӣ дар моддаи луғавӣ истифодаи ҷумлаҳои маъруф нест. То он ҷо ки мо ковиш анҷом додем, истифодаи ҷумлаҳои содаи яктаркибаи синтаксисӣ (6,51) ва ҷумлаҳои фразеологӣ (6,313) дар фарҳанги “Сурмаи сулаймонӣ”-и Тақиуддин Авҳадии Балёнӣ, ки яке аз сарчашмаҳои “Бурҳони қотеъ” аст ба мушоҳида расид. Муҳаммадхусайни Бурҳон бошад, дар фарҳанги худ ҷумлаҳои содаи синтаксисӣ ва ҷумлаҳои фразеологиро нисбатан зиёдтар ба силки истифода мекашад. Азбаски мавзӯи ба ҳайси моддаи луғавӣ омадани ҷумлаҳои содаи синтаксисӣ мавзӯи басо тӯлонист ва дар маҷоли ин навишта нест, мо онро дар мақолаи дигари хеш баррасӣ хоҳем кард.

Ҷумлаҳои фразеологӣ аз ҷиҳати сохт ба чанд гурӯҳ тақсим мегарданд, ки мо ду намуди онро аз “Бурҳони қотеъ” дарёфт намудем.

Ҷумлаҳои фразеологӣ яктаркиба. Ба ин навъи ҷумлаҳои фразеологӣ қисмати калони ҷумлаҳо дохил мешаванд. Дар назари аввал чунин аст, ки муаллиф чунин

чумлаҳоро ҳамчун ибора ба силки истифода мекашад. Чунончи: “Дандон намояд – яъне, хушҳол шавад ва бихандад; ва мозии ғазабнок шудан ва тарсонидан ва аҷз кардан ҳам ҳаст, яъне битарсонад; ва дар ғазаб шавад; ва зорӣ кунад ва очиз гардад” (4,40). Яъне, дар хониши аввал мутаваҷҷеҳ намешавем, ки он чумла аст. Гӯё муаллифи фарҳанг “дандон намудан”-ро шарҳ дода истода бошад. Аммо гурӯҳи аъзами дигари чумлаҳо ҳам ҳаст, ки маъниҳои гуногунро ифода мекунанд. Мисол: “Дар кучо меҳурад – ба маънии ин аст, ки кучо мезебад ва кай дархур аст? Яъне, намезебад” (4,18). Ё ин ки “гардолуда созад” (5,13), “гӯш созад” (5,43) ва амсоли ин ба гурӯҳи чумлаҳои яктаркибаи фарҳанги мавриди назари мо дохил мешаванд.

Чумлаҳои фразеологӣ дутаркиба. Яке аз бахшҳои муҳими чумлаҳои фразеологӣ фарҳангро чумлаҳои дутаркиба ташкил медиҳад. Чунин чумлаҳо одатан дар шакли намудҳои мухталифи гуфтор дида мешаванд. Масалан, дар шумори каме аз чунин чумлаҳо иштироки феъл дида намешавад. Мисли: “Дасти ту бар сари ман – киноя аз он аст, ки ҳар чӣ туро насиб ва муяссар шуд, маро ҳам насиб шавад” (4,26). Ё қисмате хусусияти хитобӣ доранд, мисли: “Даст дасти ӯст – киноя аз тасаллут ва ғалаба ва зиёдатӣ бошад” (4,27). Ё ин ки: “Сарат сабз бод – киноя аз ин аст, ки умрат дароз бошад” (4,147). Аммо аксаран чумлаҳои дутаркиба бо иштироки феъл созмон ёфта, дар лавну либосҳои гуногун таҷассум меёбанд. Чунончи, чумлаи “Коса кучо барам”, ки мақсуд аз он “киноя аз меҳмони туфайлист, яъне шахсе, ки ҳар рӯз ба василаи шахси дигар ба хонаҳои мардум равад”, мебошад (4,345), чумлаи саволист. Чумлаи “Дафтарро гов хӯрд”, ки киноя аз охир шудани ҳисоб бошад (4,32), аз лиҳози сохтор ба забони гуфтугӯ қаробат дорад. Дар бархе чумлаҳои дигари дутаркибаи фразеологӣ бошад, ҷиҳати оҳангнокӣ ҷиҳати фарқкунандаи онҳост. Аз қабиле “Об обистанӣ диҳад – яъне заминро ҳомили номия гардонад” (5,224), “Об дар чашм надорад – ба маънии беҳаёст ва шарм надорад” (3,36), “Об дар чигар надорад – яъне муфлис аст ва чизе надорад” (3,36), “Об дар ҷӯи туст – киноя аз он аст, ки бахт ва иқбол ва давлат ва фармондихӣ ва ҳал ва ақди умури халоиқ ба дасти туст” (3,36).

Усулҳои ташреҳи воҳидҳои фразеологӣ дар фарҳанг. Дар забоншиносии муосири мо як соҳаи нисбатан нави фразеология мавҷуд аст, ки онро “фразеография” мегӯянд ва мавзӯи аслии баҳси ин соҳа фарҳангҳои фразеологӣ мебошад. Албатта, то рӯи қор омадани фарҳангҳои соҳавии “Фарҳанги ибораҳои рехта”-и М.Фозилов ва “Фарҳанги зарбулмасал ва мақол”-и ҳамин муаллиф мо намунаҳои беҳтарини шарҳу тавзеҳи воҳидҳои фразеологиро дар фарҳангҳои асримиёнагӣ мебинем ва луғати “Бурҳони қотей”-ро низ ба қатори ин фарҳангҳо дохил кардан мумкин аст. Ҳ.Маҷидов дар асари худ “Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик” чунин меорад: “Муаллифи фарҳанг (“Бурҳони қотей”-Ш.Р.) дар аввали ҳар боби асари худ дар хусуси миқдори калима ва воҳидҳои фразеологӣ он маълумот медиҳад. Воҳидҳои фразеологӣ дар ин асар бисёр вақт шарҳ дода намешаванд. Муаллиф ба ҷои тафсири маъно ва ё истеъмоли фразеологизм бо ифодаи “маъруф аст” қаноат кардааст” (7, 96).

Ин фикр ба назари мо он қадар саҳеҳ нест, зеро Халафи Табрэзӣ дар “Бурҳони қотей” миқдори фразеологизмҳоро дақиқан баён намекунад. Масалан, дар “Баёни дувум” чунин меорад: “Дар ҳамза бо бои абҷад муштамил бар шасту ду луғат ва киноят” (3,67). Шояд Ҳ.Маҷидов калимаи “киноят”-ро, ки пас аз шумора меояд, миқдори фразеологизмҳо гумон кардааст. Лекин манзури Муҳаммадхалафи Табрэзӣ дар “Бурҳони қотей” аз киноёт танҳо фразеологизм нест, зеро калимаҳои дучор мешаванд, ки маънои маҷозӣ доранд ва ба воҳидҳои луғавӣ шомил намешаванд. Масалан, “Сардбаён – киноя аз мардуми ғайрифасеҳ ва кундтабъ; ва касе, ки ба

суханони рост биранчонад; ва мардуми номавзунро ҳам мегӯянд" (4,150). Ё ин ки: "Адабовоза – киноя аз баландовоза аст" (3,74). Аз ин ҷост, ки метавон иддае аз ин "киноёт"-и фарҳангро ба бисёрмаъноии калимот марбут кард, то ба фразеологизм, аммо нуктаи қобили тавачҷуҳ ин аст, ки муаллиф дар "Бурҳони қотеъ" шарҳи аксари воҳидҳои фразеологиро бо зикри калимаи "киноя" меорад. Мисол: "Сар ба гиребон бурдан – киноя аз фикр кардан ва андеша намудан аст" (4, 147). Ё ки: "Варақи офтоб – киноя аз рухсорай маҳбуб ва маъшуқ бошад" (5, 174) ва ғ. Пас, иддаои устод Ҳ.Маҷидов, ки дар "Бурҳони қотеъ" ба шумори воҳидҳои фразеологӣ муаллиф дақиқан ишора карда, бо вучуди як андоза нодуруст будан, беасос нест, вале азбаски ӯ тамоми ҷузъиёти ин фарҳангро дақиқан мавриди баррасӣ қарор надодааст, ҳадси ӯ аз ҳақиқат дур аст. Ҳамчунин, дар мавриди шарҳи калима дар истифодаи ифодаи "маъруф аст" низ қавли ӯро саҳеҳ пиндоштан дуруст нест. Чунончи, Халафи Табрэзӣ бо истифода аз истилоҳи "маъруф аст" ишора бар он дорад, ки ин калима ё воҳиди дигари ташреҳшаванда дар забони халқ маъруфу маъмул ва серистеъмол аст. Масалан: "Ҳоку бод – маъруф аст; ва киноя аз банд ва мутеъ; ва қосид ва пайк ҳам ҳаст" (5, 271). Ё ин ки: "Ғули сурх – маъруф аст, яъне ҳар гул, ки сурх бошад; ва киноя аз офтоби оламтоб ҳам ҳаст" (5,29). Яъне, фарҳангшинос асосан баъди сабти истилоҳи "маъруф аст" маъноӣ маҷозии моддаро ташреҳ медиҳад.

Нуктаи дигар ин ки дар фарҳанги мазкур на ҳама воҳидҳои фразеологӣ зери унвони "киноя" ва ё "маъруф аст" омадаанд. Аз тааммул рӯи ин мавзӯ маълум гашт, ки муаллиф барои ифодаи маъноӣ воҳидҳои фразеологӣ аз якҷанд усули шарҳ истифода кардааст, ки ҳар кадом ба мафҳуми хоси фразеологӣ корбаст мешаванд:

1) *Усули қиёсӣ*. Бо усули қиёсӣ шарҳ кардани воҳидҳои луғавӣ яке аз усулҳои маъмултарини фарҳангшиносии асримиёнагии форсӣ-тоҷикӣ ба ҳисоб меояд. Бо вучуди ин, усули мазкур дар ташреҳи фразеологизмҳои фарҳанги "Бурҳони қотеъ" кам истифода шудааст, зеро фразеологизмҳо маъмулан аз якҷанд калима таркиб меёбанд ва табиист, ки ба ҳар як калима мусовӣ гузоштани калимаи маъмули ҳамвазни он мушқил мебошад, Мисол: "Ҷовар кардан – бар вазни бовар кардан; ба маънии тағйир ва табдил додан бошад" (3,312). Мисоли дигар: "Бори замон – бар вазни оби равон; киноя аз ҳаводис ва ҷафоҳои рӯзгор ва замона бошад"(3, 143). Ё ин ки: "Анбони бор-бар вазни мардони қор; мардуми фарбеҳ ва бекора ва ҳеҷқораро гӯянд" (3,114).

2) *Бо истифода аз истилоҳоти хос*. Дар ин зербаҳш мо мехоҳем, ки дар мавриди истилоҳоти хосе, ки Муҳаммадхусайни Бурҳон Ҳангоми ташреҳи воҳидҳои фразеологӣ бештар ба онҳо рӯй меорад, тавачҷуҳ намоем. Чунончи дар боло ишора шуд муаллиф зимни шарҳи воҳидҳои фразеологӣ аз калимаи "киноя" бисёр истифода мекардааст. Ҳамчунин зимни шарҳи ҷунин воҳидҳо ифодаҳои "ба маънии", "ишора ба" ва "яъне" серистеъмоланд.

а) *Киноя*. Истифодаи вожаи мазкур дар пешинаи фарҳангшиносии низ зимни шарҳи воҳидҳои фразеологӣ маъруф будааст ва аз ин рӯ миқдори бештари воҳидҳои фразеологӣ китоби мавриди баҳс бо ҷунин услуб шарҳ мешавад. Азбаски ба ин нукта дар боло ҳам ишора рафт, танҳо бо забти ҷанд мисол иктифо меварзем. Зикри ин нуктаро зарур медонем, ки истифодаи калимаи "киноя" дар мавридҳои, ки муаллифи фарҳанг намехоҳад, ки фразеологизмҳоро ба ягон навъ ҷудо кунад, сурат мегирад. Чунончи: "Ғӯш хоридан – киноя аз таваққуф кардан ва макс намудан; ва фикр кардан ва дар фикр шудан бошад" (5, 42). Ё ин ки: "Ҷома дар нил задан – киноя аз таъзият ва мотам доштан аст" (3, 310).

б) **“Ишора ба”**, ки бештар далолат ба маънии он воҳидҳои фразеологие дорад, ки ба шахсиятҳои диниву таърихӣ ва бурҷҳои осмонӣ ишора мекунад. Масалан, шахсиятҳои, чун Абуқосими Фирдавсӣ, Хоча Насируддини Тӯсӣ ва Одам (а) ба гунаи зайл дар фарҳанг ташреҳ мешаванд: “Донаи Тӯс – ишора ба Фирдавсӣ; ва Хоча Насир аст” (4,8). Ё: “Қаҳони кеҳин – ишора ба Одами сафӣ, алайҳиссалом, аст; ва ба арабӣ олами сағир хонанд” (3,331). Ё ин ки Раъсу Занаб, ки аз бурҷҳои фалакианд, ба таври зерин мавриди шарҳ қарор мегирад: “Аждаҳои фалак – ишора ба икдотайни Раъсу Занаб аст; ва тинниро низ гӯянд, ки аз ҷумлаи чиҳилу ҳашт сурати фалак бошад” (5, 86).

в) **“Яъне”**. Қисмати камтари воҳидҳои фразеологие фарҳанг ба тавассути истиҳдом шудани калимаи ташреҳии “яъне” тавзеҳ дода мешаванд. Ин қисмат асосан аз воҳидҳои иборат аст, ки онҳо бо омма номаънусанд ва ё дар осоре каммаъруф истифода шудаанд. Аз ин ҷост, ки бештар муаллиф бо истифода аз вожаи мазкур ба хонанда тавзеҳ ё нишон додан меҷӯяд, ки маънои ин моддаи дур аз зеҳни ӯ чист. Мисол: “Аз сурат хорӣ шустан – яъне азиз қардан ва оростан ва зебу зиннат додан бошад” (5, 233). Ё ин ки: “Оташи гул - яъне рӯшноии гул” (5,226). Мисоли дигар: “Бар тоқ ниҳодан – яъне ба мартабаи аъло расонидан; ва киноя аз тарк додан; ва фаромӯш қардан ҳам ҳаст (3,167).”

з) **“Ба маънии”**. Мушоҳида мешавад, ки таркиби мазкур мисли “киноя” серистеъмол аст, аммо хусусияти боризи ба силки истифода кашида шудани ин таъбир дар он аст, ки Муҳаммадхусайни Бурҳон воҳидҳои фразеологие хусусияти муродифидоштаро пай дар пай бо тартиби алифбой меорад ва маънии онҳоро бо якдигар алоқаманд мекунад. Масалан, дар шарҳи калимаи “осмон” бо истифода аз таркиби мазкур ва занҷирбандии ҳосе чунин ибораҳои рехтаро меорад:

“Гунбади офатпазир – киноя аз осмон бошад.

Гунбади тезрав – ба маънии **гунбади офатпазир** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади ҷонситон – ба маънии **гунбади тезрав** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади ҳурроқаранг – ба маънии **гунбади ҷонситон** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади Ҳазро – ба маънии **гунбади ҳурроқаранг** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади дудгашт – ба маънии **гунбади Ҳазро** аст, ки киноя аз осмон бошад; ва онро гунбади дургашт ҳам гуфтаанд (ки ба ҷои дол дар мартабаи ҳафтум рои қарашат бошад).

Гунбади дӯлобранг – ба маънии **гунбади дургашт** бошад, ки киноя аз осмон аст; ва онро гунбади дӯлобӣ ҳам мегӯянд.

Гунбади шигарф – ба маънии **гунбади дӯлобранг** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади сӯфилибос – ба маънии **гунбади шигарф** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади тоқдес – ба маънии **гунбади сӯфилибос** аст, ки киноя аз осмон бошад.

Гунбади фирӯзахишт – ба маънии **гунбади тоқдес** аст, ки киноя аз осмон аст” (5,33).

Нуктаи дигаре, ки дар мавриди истифодаи таркиби “ба маънии” бояд зикр шавад, ки он аксаран ҳангоми силсилаи фразеологизмҳои шарҳ додан, яқоя бо калимаи “киноя” қорбаст мешавад ва дар ин ҳолатҳо ба ҷои ирҷоъ шавад меояд.

Дар баробари он ки дар фарҳанги мазкур воҳидҳои фразеологие бо истифода аз усулҳои гуногун шарҳ шудаанд, воҳидҳои фразеологие низ ба ҷашм мерасанд, ки бо усули шарҳи муродифии воҳиди луғавӣ тавзеҳ ёфтаанд. Мисол: “Хонаи бод – бодгир

ва хонаи тобистониरो гӯянд; ва иборат аз мусалласаи ҳавоӣ ҳам ҳаст, ки бурчи Чавзо ва Мизон ва Далв бошад” (3, 375).

Дар “Бурҳони қотей” воҳидҳои фразеологӣ бо вариантҳои гуногун сабт шудаанд. Аз ҷумла, вариантҳои фонетикӣ воҳидҳои фразеологӣ:

“**Ҳафт оина** ва **ҳафт ойна** – киноя аз ҳафт кавкаб бошад, ки сабъаи сайёра аст” (5,193).

Бо изофа кардани пасванди сифатсоз:

“**Ҳишти зар** ва **ҳишти заррин** – киноя аз офтоби оламтоб аст. (3,391)

Бо табдили асоси феълии калимаи мураккаб:

“**Чашми сайлзан** ва **чашми сайлравон** – киноя аз чашми гирён аст” (5,265).

Бо табдили феъли иборати феъли:

“**Доман даркашидан** ва **доман кашидан** – киноя аз эъроз ва ичтиноб намудан бошад аз чизе; ва тарки суҳбат кардан” (4,8).

Дар зимни пӯишҳои худ мутаваҷҷеҳ шудем, ки дар фарҳанг се воҳиди фразеологӣ, ки хусусияти муродифӣ доранд, бо тағйироти ҷузъӣ сабт шудаанд:

“**Кайк дар поча афкандан** ва **кайк дар поза афкандан** ва **кайк дар шалвор афкандан** – ҳар се луғат киноя аз изтироб ва бетоқатӣ ва беқарорӣ кардан ва музтариб сохтан бошад” (4,422).

Дар ин радиф бояд зикр кард, дар фарҳанги “Бурҳони қотей” воҳидҳои фразеологӣ якмаъно (моносемӣ) ва сермаъно (полисемӣ) оварда мешаванд. Воҳидҳои фразеологӣ якмаъно, ки худ аз номаш маълум аст, як маъноро ифода мекунанд. Мисол: “Ғамзаи гул – киноя аз шуқуфтани гул бошад” (4,284). Дар фарҳанги мазкур инчунин ба воҳидҳои метавон бархӯрд, ки як маъноӣ асли ва як маъноӣ фразеологӣ доранд ва микдори воҳидҳои фразеологӣ якмаъно дар фарҳанг нисбатан камтар аст. Аз ин рӯ, барои ба дарозо нақшидани баҳс аз таваққуфи бештар худдорӣ менамоем. Воҳидҳои фразеологӣ сермаъно бошад, ду ва зиёда маъноро дар бар мегирад. Воҳидҳои фразеологӣ, ки ду маъноӣ доранд, дар дастабандӣ ва шинохти фразеологизмҳо ва ҳам хусусияти омонимия ва ё синонимияи онҳо муфид мебошанд. Мисол: “Саҳни сим – киноя аз сафҳаи қоғази сафед бошад; ва киноя аз қурси моҳ низ ҳаст” (4,248). Барои он ки зимни шарҳи бештари чунин фразеологизмҳо фақат сермаъноии фразеологӣ онҳо ба назар гирифта шудааст. Чунончи: “Раҳимаи аввал – киноя аз арш; ва киноя аз ҳарфи алиф бошад” (4,71).

Дар фарҳанг ба иллати зиёд будани микдори фразеологизмҳо чанд воҳидҳои фразеологӣ низ ҳастанд, ки аз ду зиёд маъноӣ доранд аз ҷониби фарҳангшинос тамоми ин маъноҳо шарҳ ёфтаанд. Мисол:

Се маъноӣ:

“**Меъҷари зарних** – киноя аз баргҳои ҳазондида бошад; ва гулҳои зардро ҳам мегӯянд; ва шуои субҳи содиқро низ гуфтаанд” (5,101).

Чор маъноӣ:

“**Луъоби гов** – киноя аз қоғази сифед аст; ва киноя аз рӯшанӣ ва сафедии субҳ бошад; ва барфро низ гӯянд; ва шабнаме, ки рӯи заминро сифед кунад” (5,59).

Дар мисолҳои зикргардида асосан воҳидҳои, ки маъноҳои зиёди фразеологӣ доранд, сабт ёфтанд, вале қисмати аъзами воҳидҳои фразеологӣ ҳам ҳастанд, ки онҳо ҳам маъноӣ асли ва ҳам маъноӣ маҷозӣ доранд. Мисли: “**Даст бурун кардан** – ба маъноӣ даст баровардан бошад; ва ба маъноӣ даст буридан ҳам гуфтаанд; ва киноя аз даст задан ҳам ҳаст” (4,26). Ё ин ки: “**Гули тар** – маъруф аст, ки гули тоза бошад; ва киноя аз орази хубон ва дасти маҳбубон ҳам ҳаст” (5, 28).

Ҳамин тавр, воҳидҳои фразеологӣ дар фарҳанги “Бурҳони қотеъ” ҳам аз нигоҳи чандомад ва ҳам аз нигоҳи танаввуъ ва усули ташреҳ қобили мулоҳизаи бештаре аст, то вежагиҳои нигориши фарҳанг ба муҳаққиқон равшан гардад. Чунончи, мулоҳизаронӣ оид ба фразеологизмҳо, навъҳои он ва тарзи ташреҳ гардидани воҳидҳои мазкур дар “Бурҳони қотеъ” нишон медиҳад, ки муаллифи фарҳанг дар баробари шарҳ кардани ибораҳо ва таркибҳои гуногуни рехта чанд навъи ҷумлаҳои фразеологиро низ тавзеҳ менамояд. Зимни шарҳ додани силсиламуводиҳои фразеологӣ, ки дар либоси ибораҳои фразеологӣ таҷассум ёфтааст, аз усули ташреҳе, ки ба шакли занҷирбанд ё силсила (пайиҳам) меояд, истифода мебарад.

Пайнавишт:

1. Камолитдинов Б. Ҳусни баён. – Душанбе: Маориф, 1989. -118 с.
2. Маҷидов Ҳ. Фразеологияи забони ҳозираи тоҷик. Дастури таълимӣ.- Душанбе: Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон, 1982.-102 с.
3. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотеъ (ҷилди 1). Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи Амон Нуров.-Душанбе: Адиб, 1993.- 416 с.
4. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотеъ (ҷилди 2). Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи Амон Нуров.-Душанбе: Адиб, 2004.- 424 с.
5. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотеъ (ҷилди 3). Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи Амон Нуров.-Душанбе: Адиб, 2014.- 400 с.
6. Тақиуддин Авҳади Балёнӣ. Сурмаи сулаймонӣ. Фароҳамоварандаи матн, муаллифи пешгуфтор, ҳавошӣ, тавзеҳот, феҳрист ва мақола Фирӯзaxon Гиёсова.-Хуҷанд: Нури маърифат, 2006.-486 с.
7. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (ҷилди 1). – Душанбе, 1963. 952 с.

Reference Literature:

1. Kamoliddinov B. *The Beauty of Reproduction*. - Dushanbe: Enlightenment, 1989. - 118 pp.
2. Madjidov Kh. *Phraseology of Modern Tajik Language. Manual*. - Dushanbe: Tajik State University, 1982. - 102 pp.
3. Burhon, Mukhammadkhusayn. *Burhoni Kote. V.1. Preparation of the text, preface, appendices, commentaries and indicators by Amon Nurov*. - Dushanbe: Man-of-Letters, 1993. - 416 pp.
4. Burhon, Mukhammadkhusayn. *Burhoni Kote (V.2). Preparation of the text, preface, appendices, commentaries and indicators by Amon Nurov*. - Dushanbe: Man-of-Letters, 204. - 424 pp.
5. Burhon, Mukhammadkhusayn. *Burhoni Kote (V.3). Preparation of the text, preface, appendices, commentaries and indicators by Amon Nurov*. - Dushanbe: Man-of-Letters, 204. - 400 pp.
6. Balyoni Takiuddin Avhadi. *"Surmai Sulaymoni". Preparation of the text, preface, appendices, commentaries and indicators by Firyozahon Ghiyosova*. - Khujand: Light of Enlightenment, 2006. - 486 pp.
7. Fozilov M. *The Phraseological Dictionary of Modern Tajik Literary Language (V.1)*. - Dushanbe, 1963